

ALISHER NAVOIYNING “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONIDA TIMSOLLAR TALQINI

Fazliddinova Mayramxon

Farg‘ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostonidagi ramziy timsollar, ularning tasavvufiy ma’nolari hamda syujetdagi o’rni keng tahlil qilingan. Farhod, Shirin, Moniy, Suhaylo, Xizr, Suqrot kabi obrazlar orqali solikning Haqqa yetishish bosqichlari, ajdarho, dev, sher, temir paykar kabi timsollar orqali esa nafs, g‘azab va dunyo vasvasalariga qarshi kurash jarayoni badiiy talqin etiladi. Maqolada timsollar bilan bog‘liq voqealar ham sharhlangan bo‘lib, asarning falsafiy va axloqiy mazmuni yoritiladi.

Annotation (in English): This article provides an in-depth analysis of the symbolic imagery in Alisher Navoi’s epic “Farhod and Shirin,” focusing on their Sufi meanings and their function within the narrative. Through characters such as Farhod, Shirin, Moniy, Suhaylo, Khizr, and Socrates, the stages of the seeker’s spiritual journey toward the Truth are explored. Symbols such as the dragon, the demon, the lion, and the iron figure represent the struggle against the ego, anger, worldly temptation, and spiritual obstacles. The article also examines the events related to these symbols, revealing the philosophical and ethical essence of the work.

Аннотация (на русском языке): В данной статье анализируются символические образы поэмы Алишера Навои «Фархад и Ширин», их суфийское значение и роль в сюжете. Через образы Фархада, Ширин, Мония, Сухайло, Хызра, Сократа раскрываются этапы духовного пути ищущего Истину. Символы дракона, дива, льва, железного истукана отражают борьбу человека с нафсом, гневом, мирскими соблазнами и внутренними преградами. В статье также рассматриваются события, связанные с этими образами, что позволяет глубже понять философскую и нравственную сущность произведения.

Kalit so‘zlar: Xizr, pir, murid, solik, mazhar, poklik, nafs, hasad, samandar yog‘i

KIRISH

Alisher Navoiy Sharq mumtoz adabiyoti tarixida nafaqat shoir, balki mutafakkir, murabbiy va tasavvuf falsafasining chuqur bilimdoni sifatida ham ulkan o‘rin egallaydi. Uning “Xamsa” turkumidagi “Farhod va Shirin” dostoni esa nafaqat sevgi mohiyatini kuylovchi badiiy asar, balki inson ruhiy olamini teran ochib beruvchi falsafiy-poetik manba hisoblanadi. Asarda voqealar oddiy syujet chizig‘i asosida emas, balki majoziy va timsollar tizimi orqali yuksak ma’naviy mazmun bilan yoritiladi. Dostonning asosiy o‘ziga xos jihati shundaki, unda har bir obraz, har bir voqea, hatto geografik makonlar ham tasavvufiy ma’noga ega bo‘lgan alohida bir timsol sifatida namoyon bo‘ladi. Navoiy obrazlar xarakterini yaratishda insonning ruhiy kechinmalari, ichki kurashlari, nafsiy to‘siqlari va ma’naviy yuksalish bosqichlarini juda nozik poetik uslubda ifodalaydi. Shu bois doston nafaqat badiiy, balki falsafiy-axloqiy asar maqomiga ega bo‘lib, undagi timsollar orqali insonga o‘zini anglash, komillikka intilish va Haqni tanish yo‘li ko‘rsatiladi.

ASOSIY QISM

1. Farhod — Haqqa yetishni maqsad qilgan solik. Farhod dostonning bosh qahramoni bo‘lib, Navoiy uni tasavvufdagi solik, ya’ni Haqqa yetishish yo‘liga kirgan murid sifatida talqin qiladi.

U yoshlikdan ilm, hunar, mehnatni sevadi — bu solikning murod sari ilk qadamidir.

Shirin jamolini ko‘rganidan keyin uning muhabbati Haqqa muhabbat ramzida talqin qilinadi. Tog‘ni kesib suv chiqarishi — solikning “nafs tog‘i”ni yorib o‘tishi, o‘zini poklashi ramzi. Farhodning fitnalarga sabr bilan bardosh berishi — ruhiy kamolot belgisidir. Navoiy nazarida Farhod — ideal, pok, ma’naviy kamolga intilayotgan solikdir.

2. Shirin — Mazhar, Haq jamolini o‘zida aks ettirgan timsol. Shirin dostonning ilohiy go‘zallik, ma’naviy poklik va Haq Jamolining mazharidir.

Farhod Shirinni ko‘rishi bilan unga oshiq bo‘ladi — bu solikning ilohiy haqiqatni ko‘rib hayratga tushishi kabi talqin qilinadi. Shirinning Farhodga sadoqati — ruhning Haqqa bo‘lgan sadoqati. Farhod o‘lganda Shirinning ham o‘zini o‘ldirishi — ruhning jismoniy dunyosiz yashay olmasligi, abadiy birlashish timsolidir.

3. Moniy, Boniy, Qoran — dunyoviy ilmlarni o'rgatuvchi ustozlar. Bu timsollar Farhodning kamolot yo'lida ijtimoiy va dunyoviy ilmlarni o'rgangan ustozlaridir.

Farhod dastlab dunyoviy ilmlarni egallaydi. Moniy — rassomlik san'ati, Boniy — me'morchilik, Qoran — toshyo'narlik sirlarini unga o'rgatadi. Bu jarayon solikning "ilm bosqichi"ni anglatadi. Ilm Farhodga tog'ni kesish, xalqqa suv chiqarish kabi ulkan vazifalarga tayyorlaydi.

4. Suhaylo — Farhodning tariqatdagi birinchi piri, murshidi. Suhaylo Farhodga Haqqa yetishish yo'lini ko'rsatgan muhim ustozdir. Uning vazifasi — Farhodni ma'naviy yo'lga tushirish.

Suhaylo Farhodni to'g'ri yo'lga boshlaydi, unga sabr, toqat, mardlik haqida ta'lim beradi. Solikning birinchi piri uning ruhiy ko'rini ochadi, nafs bilan kurashish yo'lida dastlabki yo'l-yo'riqni beradi. U Farhodga jismoniy mehnatni ruhiy poklanish deb tushuntiradi. Suqrotga yetib borish uchun boshidan o'tkazadigan sinovlarni va ularni qanday yengib o'tish kerakligi haqida ma'lumotlar beradi.

5. Xizr — tariqatdagi ikkinchi pir. Xizr ko'plab tasavvufiy asarlarda murshid, ruhiy yo'l ko'rsatuvchi sifatida namoyon bo'ladi.

Farhod eng og'ir damlarda Xizrga duch keladi. Xizr unga ruhiy kuch beradi, sinovlardan o'tish yo'lini ko'rsatadi. Xizr Farhodni "botiniy idrok"ga yetaklaydi — ya'ni yashirin hikmatni anglash.

6. Suqrot — ko'ngil sirlari piri. Dostondagi Suqrot ramzi Sharq falsafasidagi "haqiqatni izlovchi ustoz", murshid sifatida talqin qilinadi.

Suqrot Farhodga haqiqiy donolikning kalitini beradi. U "ko'ngil sirlarini yechish yo'li"ni o'rgatadi — bu solikning ichki olamini anglashini bildiradi. Suqrot Farhodni ruhiy tozalanishning eng yuqori darajasiga tayyorlaydi.

7. Ajdarho — nafs. "Nafs" — solikning eng katta dushmani. Navoiy bu mavzuni ramziy obrazlar orqali ochadi. Ajdarho Farhodning ichki dushmani — nafs ammoraning ramzidir.

Farhodning nafs ajdarhosiga qarshi kurashi — uning ichki poklanish jarayoni. Ajdarhoni yengish — solikning nafsni yengib, yuqori maqomga erishishi.

8. Dev — saltanat. Dev dunyoviy hokimiyatga, boylikka hirs qo'yishning ramzidir.

Farhod hech qachon shohlikka intilmaydi. Devni yengish — saltanat vasvasasidan voz kechishdir.

9. Samandar yog'i — ishq. Samandar yog'i muhabbatning eng yuksak darajasini bildiradi. Samandar olovda yonib yashaydi. Farhodning Shiringa bo'lgan muhabbati ham uni ruhiy olovda qovuradi, ammo halok qilmaydi — uni poklaydi.

10. Sher — g'azab. Sher g'azab, jaholat va o'zini tuta olmaslik timsolidir. Farhodning o'zini qo'lga olishi, g'azabga berilmasligi — solikning ruhiy yuksakligidan dalolat.

11. Temir paykar — yolg'on dunyo. Temir paykar dunyoning qattiqligi, o'tkinchiligini bildiradi. Farhod hayotning o'tkinchiligi va sinovlarini sabr bilan qabul qiladi. Bu uning ruhiy yuksalishiga xizmat qiladi.

12. Jamshid jomi — ko'nglini ochish kaliti. Sharq adabiyotida Jomi Jamshid — haqiqatni ko'rsatadigan oynadir. Farhod o'z ko'ngil oynasini pok tutishi orqali Haq jamolini ko'ra boshlaydi. Jomi Jamshid — qalbning ravshanligi timsoli.

13. Xusrav, Sheruya, Yosuman — nafsga qul bo'lgan bandalar. Bu obrazlar nafsga bo'ysungan, dunyoviy manfaat ortidan yuruvchi insonlar timsolidir.

Xusravning Farhodga hasadi — nafsning birinchi belgisi. Sheruya — zulm va shahvat mayliga berilgan obraz. U taxt uchun hatto o'z otasini ham o'ldiradi. Ularning har biri Farhod kamolot yo'lida sinov bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida tasvirlagan timsollar insonning ruhiy kamolot yo'lini bosqichma-bosqich yoritadi. Farhod — ideal solik, Shirin — haqiqat mazharidir. Ustozlar — Moniy, Suhaylo, Xizr, Suqrot — solikning har bir bosqichdagi ruhiy yetakchilaridir. Ajdarho, dev, sher, temir paykar kabi timsollar esa solikning ichki dushmanlari — nafs, g'azab, vasvasa, dunyo qiyinchiliklarini anglatadi. Doston qahramonlari orqali Navoiy insonning o'z nafsini yengish jarayoni naqadar murakkab va qat'iyat talab qiluvchi yo'l ekanini ko'rsatadi va bu timsollar orqali insonning chinakam yuksalishi — nafsni yengish, mehnat qilish, ilmga intilish, ustozlar ko'rsatgan yo'l bo'ylab

borish, pok muhabbatda sobit bo‘lish, adolatni qo‘llash va jamiyatga foyda keltirish orqali amalga oshishini ta’kidlaydi. Doston o‘quvchi qalbida ezgulikni ulug‘lash, vijdonli bo‘lish, ma’naviy tozalikda yashash kabi yuksak fazilatlarni shakllantirishda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2016.
2. Zohidov R. Navoiy hayoti va ijodi. — Toshkent: Fan, 1991.
3. Sirojiddinov S. Navoiy dostonlarining badiiy olami. — Toshkent: Ma’naviyat, 2001.
4. Alisher Navoiy. Xamsa. — Toshkent: Yoshlar matbuoti, 2023.
5. Sh. Sirojiddinov, D. Yusupova, O. Davlatov. Navoiyshunoslik darslik 1-kitob. — Toshkent: Tamaddun, 2019.
6. Omon Jumayev. Alisher Navoiy poetikasi. - Toshkent: Fan, 1983.
7. Hodi Zarif. Alisher Navoiy va Xamsa an'analari. - Toshkent: Fan, 1970.
8. G'afur G'ulom. Navoiy dostoni haqida. - Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
9. Muhammadjon Shukurov. Navoiy va uning adabiy merosi. Toshkent: O'zbekiston, 2010.
10. Nizomiy Ganjaviy. Xamsa. - Toshkent: Fan, 1979. (Navoiyga ta'sir ko'rsatgan manbalardan biri sifatida)